

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
„ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”

ЛУЧЕНКО Ольга Олександрівна

УДК 373.3/.5.091.12.011.3-051-021.64:005.963.2(520)

**ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ ВЧИТЕЛІВ-ПОЧАТКІВЦІВ
ДО РОБОТИ В ШКОЛАХ ЯПОНІЇ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Слов'янськ – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Гриньова Валентина Миколаївна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
завідувач кафедри початкової, дошкільної та
професійної освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Стрельніков Віктор Юрійович,
Полтавський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти імені М. В. Остроградського,
професор кафедри філософії та економіки освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
Ляшова Надія Миколаївна,
ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний
університет” (м. Слов’янськ),
доцент кафедри теорії і практики початкової освіти.

Захист відбудеться „6” грудня 2018 р. о 12.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 12.112.01 у Державному вищому навчальному закладі „Донбаський державний педагогічний університет” за адресою: 84116, м. Слов’янськ, Донецька область, вул. Г. Батюка, 19, ауд. 201.

Із дисертацією можна ознайомитися на сайті <http://www.slavdpu.dn.ua/index.php/nauk/vch-rada-soc-pedagog/povidomlenya-spec-vchena-rada> та в бібліотеці Державного вищого навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет” за адресою: 84116, м. Слов’янськ, Донецька область, вул. Г. Батюка, 19.

Автореферат розіслано „6” листопада 2018 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. М. Курінна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Наразі в Україні тривають спроби запровадити систематичну підтримку професійної адаптації молодих учителів на законодавчому рівні. Зокрема, у 2002 р. було прийнято цільову комплексну програму „Вчитель” на період до 2012 року. Її дію поновлено і продовжено до 2020 року. Одним зі шляхів реалізації цієї програми є впровадження системи професійно-педагогічної адаптації молодих фахівців, оптимізація змісту і форм роботи органів управління освітою та навчальних закладів для забезпечення їхнього професійного становлення і розвитку; забезпечення соціального захисту молодих фахівців, удосконалення системи післядипломної педагогічної освіти.

Програми входження вчителів-початківців у професію відносно нові, і кращі з них є надзвичайно цікавими для систем післядипломної освіти в усьому світі. Вивчення теорії та практики організації післядипломної освіти провідних країн світу, які впродовж багатьох десятиріч накопичили позитивний досвід, можуть забезпечити успішну інтеграцію системи освіти України до європейського та світового освітнього простору. Вважаємо, що вивчення та запозичення передового досвіду має відбуватися з урахуванням історико-культурних чинників та національних особливостей країн. Наразі пошук нових шляхів оптимізації початкової професійної адаптації зі збереженням кращих надбань минулого є актуальним завданням для сучасної професійної освіти в Україні.

Японія – країна, яка впродовж багатьох років знаходиться на лідуючих позиціях міжнародних рейтингів у галузі освіти та визнається міжнародною спільнотою як успішний реформатор. Японська нація завжди вирізнялась надзвичайною здатністю запозичувати всі найкращі досягнення цивілізації в інших націй. Це стосується багатьох сфер життя, у тому числі освіти. Завдяки відкритості до педагогічних надбань інших країн та впровадженню реформ з урахуванням національної специфіки, система освіти Японії досягла вражаючого рівня продуктивності. Уряд постійно розробляє реформи щодо покращення якості освіти.

Досить висока громадська оцінка системи освіти, як свідчать результати ESS, адекватно відображає рівень освіти в Японії і підтверджується результатами тестування Програми міжнародної оцінки учнів (PISA), що проходить під егідою Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) і Міжнародного моніторингового дослідження якості шкільної природничо-математичної освіти (TIMSS).

У Японії приділяють велику увагу вдосконаленню професійно-педагогічної компетенції вчителів-початківців. У звіті Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (APEC) зазначається, що японська програма входження вчителів-початківців у професію є однією з найуспішніших та може стати прикладом для впровадження аналогічної програми до освітніх систем країн, які планують такі зміни.

За останні десять років в Україні посилилась увага до вивчення зарубіжної теорії та практики професійної підготовки вчителів. Досліджувалась педагогічна освіта в країнах Чорноморського регіону (С. Сапожников); підготовка майбутніх учителів у Польщі (С. Каричковська), у Великій Британії (О. Волошина), США (М. Нагач, О. Орловська), Канаді (В. Погребняк, О. Слоньовська), Китаї (Н. Джгун, Л. Калашник); професійна підготовка вчителів в Англії (Л. Поліщук, А. Соколова), Франції

(О. Голотюк, В. Лащихіна, О. Романенко); система педагогічної освіти та підготовка вчителів у Німеччині (Н. Махія, Л. Чулкова).

Загальнопедагогічні аспекти освіти та професійної підготовки вчителів у вищих навчальних закладах Японії розкрито у працях О. Озерської, Т. Кучай, В. Синельник. Питання гуманізації освіти в Японії розглядалися у дослідженнях Т. Свердлової, Л. Тарабасової. Останнім часом досвід Японії у сфері освіти все більше привертає увагу вітчизняних учених. У наукових публікаціях висвітлюються окремі аспекти системи освіти Японії, зокрема такі: естетичне виховання (О. Білик, Л. Царьова), моральне виховання (А. Гусарова), екологічна освіта (О. Свистак-Яроцька), вища освіта (Н. Віннічук, Н. Зброєва, І. Пододіменко, Л. Савранчук).

Аналіз останніх досліджень вітчизняних учених свідчить, що проблема професійної адаптації молодих педагогів викликає значний інтерес. У своїх наукових публікаціях її розглядають Я. Абсалямова, Л. Байбекова, С. Кулик, Т. Кухарчук, І. Облес, С. Шара, І. Ющенко. Наразі пошук нових шляхів оптимізації початкової професійної адаптації, вивчення і впровадження нових підходів підтримки входження вчителів-початківців у професію є актуальними для сучасної професійної освіти в Україні.

Досвід із професійної адаптації в Японії викликає зацікавлення вітчизняних дослідників (Т. Кучай, О. Озерська, Н. Рашитова). Т. Кучай і О. Озерська, зокрема, досліджують окремі аспекти чинної програми входження вчителів-початківців у професію. Теорія і практика підготовки на робочому місці в Японії висвітлюється в наукових працях Н. Пазюри. Однак вивчення і аналіз наявної в Японії програми входження вчителів-початківців у професію з точки зору підтримки професійної адаптації молодих фахівців залишилися поза увагою українських учених.

Проаналізувавши японські наукові й документальні дослідження можна зазначити достатню теоретичну і практичну дослідженість проблеми: професійна та соціальна адаптація (М. Вакабаясі (M. Wakabayashi), Й. Вакамацу (Y. Wakamatsu), Т. Кікучі (T. Kikuchi), К. Ікеучі (K. Ikeuchi), Ч. Накано (C. Nakano), М. Йосіда (M. Yoshida), А. Ітагакі (A. Itagaki), К. Сакакібара (K. Sakakibara), С. Ооба (S. Ooba), М. Фудзівара (M. Fujiwara)); професійна та соціальна дезадаптація (І. Ісії (I. Ishii), М. Масакі (M. Masaki), Й. Мацумото (Y. Matsumoto)); адаптація вчителів-початківців (К. Ісігуро (K. Ishiguro), Х. Кавада (H. Kawada), Й. Морімаца (Y. Morimasa), А. Сакаї (A. Sakai); подолання труднощів, з якими стикаються вчителі у перші роки роботи (Й. Іемото (Y. Iemoto), Й. Ісіхара (Y. Ishihara), Х. Кодзіма (H. Kojima)).

Вагомий інтерес становлять результати досліджень зарубіжних учених з проблеми запровадження програми входження вчителів-початківців у професію в Японії, зокрема С. Ваїда (S. Waida), Ю. Камеяма (Y. Kameyama), М. Макі (M. Maki), Д. Нохара (D. Nohara), Х. Одзіма (H. Ojima), М. Паділла (M. Padilla), Д. Райлі (J. Rile), Н. Сімахара (N. Shimahara).

Уважаємо, що вивчення й науковий аналіз досліджень з теорії професійної адаптації, а також передового досвіду з впровадження програми входження вчителів у професію в Японії може сприяти розв'язанню *суперечностей* між нагальною потребою в удосконаленні вітчизняної системи професійно-педагогічної адаптації молодих фахівців та реформуванням системи післядипломної педагогічної освіти; необхідністю оптимізації змісту і форм роботи органів управління освітою і навчальних закладів для

забезпечення професійного становлення та розвитку вчителів-початківців і відсутністю цільового фінансування; значущістю використання передового світового досвіду щодо професійної адаптації молодих учителів та недостатнім рівнем вивчення позитивного японського досвіду з даної проблеми.

Таким чином, актуальність проблеми ефективної професійної адаптації, необхідність модернізації післядипломної освіти, міжнародне визнання діючої програми входження вчителів у професію в Японії та відсутність глибокого наукового вивчення передового японського досвіду щодо підтримки адаптації молодих фахівців зумовили вибір теми дисертації: „**Професійна адаптація вчителів-початківців до роботи в школах Японії**”.

Зв'язок теми роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано як складову частину комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри початкової, дошкільної та професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди „Сучасні освітньо-виховні технології в підготовці вчителів” (ДР № 0111U008876). Тему дослідження затверджено Вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 3 від 8 квітня 2016 р.).

Об'єкт дослідження – адаптація вчителів-початківців до професійної діяльності в Японії.

Предмет дослідження – зміст, методи та форми професійної адаптації вчителів-початківців до роботи у школах Японії.

Мета дослідження полягає в аналізі теоретичних ідей і практичного досвіду професійної адаптації вчителів-початківців Японії та виявленні особливостей програми входження вчителів у професію для визначення перспектив творчого використання позитивного досвіду цієї країни в освітній галузі України.

Відповідно до визначеної мети дослідження сформульовано **завдання**:

1. Визначити сутність понять „професійна адаптація”, „професійна дезадаптація”, „входження вчителів у професію”, виявити чинники, які сприяють початковій адаптації та визначити заходи щодо попередження й управління дезадаптацією.

2. Виявити та схарактеризувати основні етапи становлення і розвитку системи професійної адаптації вчителів-початківців та започаткування сучасних форм і методів підготовки молодих учителів на робочому місці.

3. Проаналізувати особливості підготовки, сертифікації, працевлаштування і роботи вчителів в Японії й з'ясувати передумови впровадження обов'язкової програми адаптації вчителів-початківців.

4. Розкрити зміст програми входження вчителів-початківців у професію і дослідити практичний досвід з професійної адаптації вчителів у Японії.

5. Узагальнити позитивний досвід з впровадження програми входження вчителів-початківців у професію в Японії і розробити перспективні напрями щодо можливостей творчого використання ідей підтримки професійної адаптації вчителів-початківців в умовах України.

Для досягнення мети й реалізації завдань дисертаційної праці застосовано загальнонаукові **методи дослідження**: *теоретичні* – метод термінологічного аналізу, за допомогою якого окреслено понятійно-термінологічний апарат дослідження; аналіз і синтез філософської, соціологічної, історичної, педагогічної, психологічної літератури

та нормативних документів з використанням порівняння, систематизації й узагальнення, які дозволили обґрунтувати вихідні положення дослідження та схарактеризувати сучасний стан і тенденції розвитку професійної підготовки вчителів у ЗВО Японії; *історичні* (порівняльно-історичний, ретроспективний, історико-структурний, історико-логічний) – з метою здійснення аналізу становлення всебічної підтримки професійної адаптації вчителів-початківців у Японії, виокремлення етапів її розвитку і дослідження походження сучасних форм і методів підготовки вчителів-початківців; визначення передумов і чинників запровадження обов'язкової програми адаптації вчителів-початківців у Японії; *системно-структурний* – для виявлення і розкриття організаційно-педагогічних засад програми входження вчителів-початківців у професію і систематизації досвіду з підтримки професійної адаптації новопризначених учителів у Японії; *порівняльний і прогностичний* – з метою вивчення провідних ідей педагогічного досвіду Японії для визначення і обґрунтування перспективних напрямів удосконалення системи професійної адаптації вчителів-початківців в Україні; *емпіричні* – спостереження, інтерв'ю та бесіди з учителями загальноосвітніх шкіл Японії і викладачами Міжнародного інституту японської мови Japan Foundation для узагальнення досвіду підтримки професійної адаптації вчителів-початківців у Японії; вивчення офіційної документації, звітів, статистики МЕХТ, методичних рекомендацій і керівництв для кандидатів на посаду вчителя, вчителів-початківців та наставників з метою визначення змісту й основних напрямів організації програми входження вчителів у професію.

Джерельну базу дослідження становлять:

– законодавчі акти і нормативні документи з освіти Японії: Основний закон про освіту (1947), Закон про шкільну освіту (1947), Закон про сертифікацію педагогічних працівників (1949), Закон зі спеціального регулювання зайнятості педагогічного персоналу (1988);

– фонди бібліотек: Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Короленка, наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Національної парламентської бібліотеки Японії (м. Токіо), бібліотеки Міжнародного інституту японської мови Japan Foundation (м. Сайтама, Японія), бібліотеки Міжнародної старшої середньої школи м. Вако (преф. Сайтама, Японія);

– монографії, статті та матеріали доповідей зарубіжних і вітчизняних учених із проблеми адаптації вчителів-початківців;

– наукові періодичні видання Японії: 教育心理学研究 (The Japanese journal of educational psychology), 人文自然科学論集 (The journal of humanities and natural sciences), 教職研修 (The teaching profession training), 日本労働研究雑誌 (The Japanese journal of labour studies), 神田外語大学紀要 (The journal of Kanda university of international studies), 東京大学大学院教育学研究科教育行政学論叢 (The journal of educational administration graduate school of education, the university of Tokyo), アカデミア. 人文・自然科学編: 南山大学紀要 (Journal of the Nanzan academic society. Humanities and natural sciences), プール学院大学研究紀要 (Journal of Poole gakuin university), 名古屋大学教育学部紀要 (Bulletin of the faculty of education, Nagoya university), 大分大学教育学部研究紀要 (The research bulletin of the faculty of education, Oita university), 東北大学教育学部研究年報 (The annual reports of the faculty of education, Tohoku university), 学校経営研究 (Bulletin of school administration), 広島県立教育センター研究紀要 (Bulletin of the Hiroshima prefectural

education center), 東京大学大学院教育学研究科紀要 (Bulletin of the graduate school of education, the university of Tokyo), 日本教育行政学会年報 (Bulletin of the JEAS), 日本教師教育学会年報 (Annual bulletin of the Japanese society for the study on teacher education), 山形大学大学院教育実践研究科年報 (Bulletin of graduate school of teacher training, Yamagata university), 早稲田大学大学院教育学研究科紀要 (The bulletin of the graduate school of education of Waseda university), 和歌山大学教育学部教育実践総合センター紀要 (Bulletin of the Center for Educational Research and Training, Wakayama university), 神戸市立看護短期大学紀要 (Bulletin of Kobe city college of nursing), 関西教育学会研究紀要 (Research studies of Kansai Kyoiku Gakkai), 国立教育政策研究所紀要 (Bulletin of National institute for educational policy research: NIER);

– електронні версії періодичної преси Японії: 朝日新聞 (The Asahi shimbun), 読売新聞 (The Yomiuri shimbun), 日本経済新聞 (Nikkei), The Japan Times; методичні рекомендації й керівництва для кандидатів на посаду вчителя, вчителів-початківців і наставників; статистичні й аналітичні матеріали зарубіжних та вітчизняних організацій; офіційні документи, щорічні звіти, статистичні дані Міністерства освіти, культури, спорту, науки і технології Японії (MEXT); офіційні інтернет-сайти освітніх центрів та Рад з питань освіти Японії; матеріали мережі Інтернет;

– матеріали особистих бесід автора з учителями загальноосвітніх шкіл і викладачами Міжнародного інституту японської мови Japan Foundation (м. Сайтама, Японія).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що в ньому *вперше*: здійснено цілісний історично-педагогічний аналіз становлення і розвитку системи підготовки вчителів на робочому місці в Японії, у результаті якого було визначено та схарактеризовано етапи розвитку системи підтримки професійної адаптації вчителів-початківців; висвітлено сучасні тенденції розвитку системи професійної підготовки вчителів (відбір до ЗВО, педагогічний курс навчання, сертифікації, працевлаштування, підвищення кваліфікації, поновлення і підвищення рівня сертифікату), у результаті чого виявлено особливості підготовки вчителів у Японії, які стали передумовами впровадження обов'язкової програми адаптації вчителів-початківців; визначено мету, завдання, зміст, методи і форми впровадження програми входження у професію вчителів-початківців; досліджено архетипну природу наставництва, вплив традиційної культури викладання на відносини наставника і вчителя-початківця, виявлено вплив соціокультурного принципу „уті-сото” на природу педагогічного наставництва; висвітлено перспективні напрями застосування прогресивного досвіду Японії у професійній адаптації вчителів-початківців України (підвищення соціального статусу вчителя і престижу педагогічної професії; запровадження системи підтримки вчителів до офіційного працевлаштування; оптимізація навчально-методичної та соціально-психологічної роботи вчителя-наставника з вчителями-початківцями; створення сприятливого психологічного мікроклімату в педагогічному колективі; надання можливостей для взаємодії вчителів-початківців; виконання дослідницького проекту вчителями-початківцями; проведення спільних уроків наставником і підопічним; впровадження дослідження уроків; зменшення педагогічного навантаження наставника і початківця); уведено до наукового обігу раніше невідомі факти, теоретичні ідеї японських дослідників з проблеми професійної адаптації та дезадаптації, а також законодавчі акти і документи з питань професійної освіти вчителів Японії;

– *уточнено* понятійно-категоріальний апарат, зокрема поняття „професійна адаптація”, „професійна дезадаптація”, „шок при зіткненні з реальністю”, „входження вчителів-початківців у професію”, теоретичні положення щодо сутності, тривалості, чинників професійної адаптації вчителів-початківців; теоретичні положення щодо типів, причин і ступенів дезадаптації; за результатом аналізу поглядів японських учених зроблено загальні висновки щодо попередження й управління дезадаптацією;

– *подальшого розвитку* набули положення щодо творчого використання передових ідей зарубіжного досвіду в системі післядипломної освіти України.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у визначенні перспективних напрямів застосування позитивного досвіду Японії щодо професійної адаптації вчителів-початківців. Результати дослідження можуть бути використані для оптимізації управління професійною адаптацією вчителів, а саме працівниками закладів післядипломної освіти, факультетів підвищення кваліфікації, методичних служб, директорами шкіл, у яких учителі розпочинають професійну діяльність, керівниками стажування та наставниками у практиці професійної підготовки вчителів-початківців України. Матеріали дослідження також можуть бути використані на лекційних і практичних заняттях із дисциплін „Педагогіка”, „Історія педагогіки”, „Порівняльна педагогіка”, „Психологія”, „Філософія”, „Культурологія”, „Японська мова”, а також при розробці методичних рекомендацій та навчальних посібників.

Основні положення й результати дослідження **впроваджено** у навчально-виховний процес Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (довідка № 0501-200 від 18.05.2018 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-496 від 29.05.2018 р.), Центру післядипломної освіти Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (довідка № 0501-206 від 24.05.2018 р.), Зеленогайської загальноосвітньої школи I–III ступенів Харківської районної ради Харківської області (довідка № 01-27/205 від 15.05.2018 р.).

Особистий внесок здобувача у статтях, опублікованих у співавторстві, полягає в аналізі досвіду Японії щодо визначення шляхів ресоціалізації людей похилого віку на прикладі можливого залучення як наставників, учителів-змінників, зовнішніх експертів, лекторів із числа кваліфікованих спеціалістів-пенсіонерів для участі у проведенні програми входження вчителів-початківців у професію [10]; у висвітленні стану співробітництва та обміну в галузі освіти і науки між Україною та Японією [7].

Апробація результатів дослідження відбувалася шляхом обговорення на наукових, науково-теоретичних та науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема таких *Міжнародних*: „Педагогіка і психологія в епоху глобалізації – 2015” (Будапешт, 2015), „Методологія сучасних наукових досліджень” (Харків, 2016), „Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у XXI столітті” (Одеса, 2017), „Суспільство. Інтеграція. Освіта” (Резекне, 2018); на таких *Всеукраїнських*: „Сучасна освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика” (Харків, 2012), „Методологія сучасних наукових досліджень” (Харків, 2013), *Регіональних*: „Методологія сучасних наукових досліджень” (Харків, 2014).

Основні результати дисертаційної праці обговорено на засіданнях кафедри теорії і методики професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (2014–2016), кафедри англійської мови Харківського

національного університету імені В. Н. Каразіна (2012–2014), кафедри німецької і французької мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2015–2018).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки дослідження відображено у 16 публікаціях (з них 14 – одноосібних): 8 статей у наукових фахових виданнях України, зокрема 3 статті у виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз даних; 2 статті у зарубіжних виданнях (1 – ISI Web of Science, 1 – Index Copernicus), 6 тез доповідей у збірниках наукових праць і матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (365 найменувань, із них 196 – іноземними мовами, зокрема японською – 75), 11 додатків на 34 сторінках, 12 таблиць, 8 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 310 сторінок, із них 215 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, представлено джерельну базу дисертації; розкрито наукову новизну й практичне значення отриманих результатів, надано відомості про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі – „**Теоретичні основи професійної адаптації вчителів-початківців у Японії**” – розкрито сутність адаптації вчителя до професійної діяльності в Японії, досліджено становлення і розвиток підтримки професійної адаптації вчителів-початківців як частини підготовки на робочому місці, проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку професійної підготовки педагогічних кадрів і з'ясовано передумови впровадження обов'язкової програми адаптації вчителів-початківців.

Проаналізувавши дослідження японських учених, з'ясовано сутність понять „професійна адаптація”, „професійна дезадаптація”, „шок при зіткненні з реальністю”. Зазначено, що термін професійної адаптації вчені вважають загальним, багатозначним, таким, що має відносний характер. К. Ісігуро та Й. Морімаца розглядають адаптацію переважно як психологічний стан, учені Й. Вакамацу, Т. Кікучі та К. Сакакібара прирівнюють її до „задоволеності”. Інші японські вчені надають перевагу визначенню професійної адаптації як динамічного процесу (С. Ооба і М. Фудзівара). Таке розуміння засноване на західних тенденціях, де „задоволеність” розглядають як компліментарний результат відповідності, гармонії між особою та її робочим оточенням, а професійна адаптація вважається процесом, за допомогою якого індивідуум намагається досягти й підтримати відповідність своєму робочому оточенню (Р. Девіс і Л. Лофквіст).

Вивчення наукових праць японських дослідників дало змогу зробити висновок, що *професійну адаптацію* переважно визначають як динамічний процес, за допомогою якого вчитель-початківець намагається підтримати відповідність професійним вимогам і досягти психологічного стану задоволеності як результату гармонії з робочим оточенням. Термін „дезадаптація” японські вчені розуміють як стан особи, коли її дії не узгоджуються із ситуацією (Й. Морімаца), та часто пов'язують це поняття з відчуттям розчарування (Й. Вакамацу, М. Вакабаяси, К. Ісігуро).

У результаті аналізу психолого-педагогічних японських досліджень виділено окремих вид соціальної адаптації – „взаємна адаптація” та виявлено поширеність такого типу дезадаптації вчителів-початківців як „шок при зіткненні з реальністю”. Останній термін японські науковці розуміють як прояв, що виникає через суперечність між образом вчителя і очікуваннями щодо викладання, які склалися до працевлаштування, та реальністю після працевлаштування (М. Мацунага), причиною якої є розрив між педагогічною освітою і шкільною реальністю (М. Сугіхара).

Освітняни Японії запозичили передові ідеї, концепції вчених інших країн: Й. Песталоцці (принцип безпосереднього сприйняття), Й. Гербарта (концепція гербартівських ступенів), які мали вплив на підготовку і розвиток учителів-початківців. Значний внесок у розвиток методики викладання, що пов'язана з підвищенням педагогічної майстерності вчителів-початківців, зробили Т. Вакабаясі, Т. Сіраї, М. Скотт, Е. Шелдон та ін.

Аналіз науково-педагогічної літератури з теорії професійної та соціальної адаптації дав можливість визначити ступінь розробленості проблеми дослідження в Японії. Японські вчені спиралися на західні наукові концепції та ідеї, які перевірили й розвинули у своїх наукових працях з урахуванням національних особливостей освітнього менеджменту. З'ясовано, що на становлення та розвиток теоретичних основ проблеми адаптації в Японії вплинули концепції та ідеї таких західних учених, як Ф. Герцберг, Р. Девіс, Л. Лофквіст, Г. Олдхем, Д. Сьюпер, Дж. Хекмен, Д. Холланд, Е. Шейн (професійна адаптація); А. Лазарус, А. Маслоу, Ф. Хайдер (соціальна адаптація). У свою чергу японські вчені (Й. Вакамацу, Й. Іемото, К. Ісігуро, М. Масакі, Й. Мацумото, Й. Морімаца, Й. Ямамото та ін.) створили достатню теоретичну базу, яка дала поштовх для всебічної підтримки адаптації вчителів-початківців в Японії на законодавчому рівні.

На основі аналізу досліджень японських учених з'ясовано чинники, які впливають на процес адаптації, типи дезадаптації, причини виникнення дезадаптації і шоку при зіткненні з реальністю, характер та ступені дезадаптації та заходи її попередження. Встановлено, що в японській науковій літературі з проблеми адаптації вчителів-початківців простежується тенденція до вивчення проблемної сторони, тобто існує велика кількість досліджень, в яких аналізуються і всебічно вивчаються проблеми дезадаптації і труднощі, які виникають у вчителів (Й. Вакамацу, Й. Іемото, К. Ісігуро, Ш. Ісії, М. Кумадзава, М. Мацунага, М. Міура, Н. Накамура, А. Сакаї, М. Сугіхара, Й. Харада, Е. Юкава та ін.). Зроблено висновок, що, на думку японських учених, для шкільної освіти дезадаптація молодих учителів є причиною дуже скрутного становища і стає невідкладною проблемою, яка вимагає термінового вирішення.

Установлено, що в Японії існує дві програми з підготовки вчителів: підготовка до вступу на посаду і підготовка на робочому місці (INSET). Здійснення професійної адаптації вчителів-початківців відбувається у межах системи INSET. Підготовка новопризначених учителів – це її перший етап, спрямований на тих, хто щойно вступив на посаду. Участь в INSET є обов'язковою для вчителів та водночас брати участь у такій підготовці є їхнім законним правом, що зазначено в Законі зі спеціального регулювання зайнятості педагогічного персоналу (ст. 20, п. 2).

На основі опрацювання історико-педагогічних джерел, зарубіжної наукової літератури досліджено становлення і розвиток підтримки професійної адаптації

вчителів-початківців у Японії. З'ясовано, що підготовка на робочому місці була заснована на самому початку становлення сучасної західної системи освіти з метою надання можливості підготовки некваліфікованих учителів, оскільки під час введення нової освітньої системи в 1872 р. не було підготовлених учителів. Зроблено висновок, що зародження системи підтримки професійної адаптації відбувалося разом із заснуванням INSET.

Спираючись на критерії (історичний, нормативний, організаційний) і застосовуючи історико-структурний метод, виокремлено етапи становлення й розвитку системи професійної адаптації вчителів-початківців у Японії.

1. *Етап зародження і становлення системи INSET (1872–1945)*. До позитивних тенденцій даного етапу можна віднести запровадження програм підвищення кваліфікації вчителів (курси INSET, навчальні збори, навчально-атестаційні пункти підготовки тощо), офіційне визнання та організація курсів INSET Міністерством освіти, активний розвиток підготовки на шкільному рівні, відповідність підготовки місцевим потребам (на рівні префектур, району та шкіл), можливість добровільного проходження перепідготовки, інтеграція місцевої ініціативи у національну систему, зародження первинних форм сучасної практики шкільної та позашкільної частини навчання на робочому місці (відвідування занять, проведення відкритих уроків, проведення практичних досліджень уроку, консультації, лекційні заняття, навчальні збори, конференції тощо).

Негативними тенденціями цього періоду є те, що не існувало саме практики підтримки початкової адаптації вчителів-початківців, оскільки через обмежену кількість кваліфікованих вчителів першочерговим завданням було усунення їхньої професійної некомпетентності або непридатності, тобто управління адаптацією відбувалося вже на етапі існуючої дезадаптації. Крім того, первинним завданням INSET було не підвищення кваліфікації вчителів, а надання сертифіката, однак відмінності між цими типами підготовки були нечіткими.

2. *Етап посилення централізації та стандартизації політики щодо програм INSET (1945–1988)*. З кінця Другої світової війни Міністерство освіти Японії відіграло головну роль в організації і розвитку програм INSET. Відбулася централізація у сфері професійного розвитку вчителів. З кінця 60-х рр. було зроблено перші кроки до створення інтенсивної програми підготовки для вчителів-початківців на національному рівні. У 1978 р. програма входження вчителів у професію отримала офіційну назву „Стажування для співробітників-початківців”. Позитивними тенденціями цього періоду вважаємо запровадження відкритої системи сертифікації вчителів і розповсюдження педагогічної освіти, що надало достатню кількість вчителів для шкільної системи, яка стрімко розширювалась. Однак водночас це негативно вплинуло на зменшення вимог до дисциплін професійного циклу і практичного досвіду, внаслідок чого знизилися професіоналізм та компетентність майбутніх учителів. Така ситуація дала поштовх для подальшого розвитку програм INSET, особливо для вчителів першого року призначення. З другої половини 1960-х рр. професійну адаптацію вчителів-початківців почали розглядати як окрему частину підготовки на робочому місці. До негативних тенденцій цього етапу (до початку 1970-х рр.) можна віднести існування значних відмінностей у проведенні стажування для вчителів-початківців, причиною чого була відсутність моніторингу якості або змісту програм.

Окрім того, плани Міністерства освіти щодо офіційної програми для вчителів-початківців зустріли відкритий опір з боку Спілки вчителів Японії. Таке протистояння (з кінця 1950-х рр.) надовго унеможливило запровадження програми входження вчителів у професію на законодавчому рівні.

3. *Етап систематизації та інституціоналізації політики проведення INSET* (з 1988 р. – до сьогодні). У 1988 р. Міністерство освіти заснувало обов'язкову програму стажування для вчителів-початківців. Позитивними тенденціями цього етапу є створення єдиної інтегрованої системи підготовки (визначення цілей, змісту, методів, терміна стажування; ролі освітніх органів тощо), поява можливості контролювати якість програми. Програма входження вчителів у професію вводилася поетапно, з максимальним урахуванням місцевих потреб. Підтвердження її ефективності дозволило не вносити суттєві зміни щодо ключових аспектів програми. Негативними змінами є те, що через введення офіційної системи підтримки професійної адаптації у вчителів не залишилось часу на участь у додаткових програмах INSET за власним бажанням.

Виділення вищезазначених трьох етапів обумовлене тим, що кожен з них певною мірою впливав на розвиток практики підтримки професійної адаптації вчителів-початківців у Японії. Виокремлення етапів допомогло в подальшому системно провести дослідження особливостей підготовки вчителів у Японії, проаналізувати практику впровадження та особливості змісту, методів та форм професійної адаптації вчителів-початківців на сучасному етапі.

Історичний аналіз становлення і розвитку системи професійної адаптації вчителів-початківців дозволив зробити висновок, що первісна професійна адаптація вчителів-початківців здійснювалася як частина підготовки на робочому місці з початку заснування нової освітньої системи у 1872 році. Під час введення програма підготовки на робочому місці була покликана підвищувати якість викладання вчителів, а практики, які використовувались з епохи Мейдзі, становлять історичні передумови розвитку сучасної програми входження вчителів-початківців у професію в Японії.

Аналіз історико-педагогічної літератури засвідчив, що з епохи Мейдзі з метою усунення професійної некомпетентності та підвищення педагогічної майстерності практикувалися первинні форми сучасної практики підготовки вчителів-початківців, а саме: лекції, семінари, спостереження уроку досвідченого вчителя, консультації, інсценування викладання, дослідження уроку, урок-критика тощо.

Результати дослідження сучасного стану і тенденцій підготовки вчителів дали можливість з'ясувати передумови впровадження обов'язкової програми адаптації вчителів-початківців. Поетапно висвітлено політику щодо постачання педагогічних кадрів: вступ до закладів педагогічної освіти, педагогічний курс навчання, завершення педагогічної освіти, сертифікація початкового рівня, працевлаштування, перебування на посаді та отримання винагород, підвищення кваліфікації і рівня сертифікату. У результаті зроблено висновок, що з середини 1980-х рр. реформування педагогічної освіти в Японії має практичну спрямованість і намір створити інтегровану та систематичну педагогічну підготовку. Однією з головних особливостей реформ педагогічної освіти є бажання підняти соціальний та професійний статус учителів.

Встановлено, що основний відсів кандидатів на посаду вчителя в Японії відбувається на етапі працевлаштування й обов'язкової програми входження у

професію, яка співпадає за часом з випробувальним терміном. Серед передумов, які вплинули на запровадження програми для вчителів-початківців, були визначені особливості педагогічної підготовки в університетах, працевлаштування та перебування на посаді вчителя. Однією з основних проблем учителів-початківців і досі вважається недостатній практичний досвід через невеликий період педагогічної практики під час навчання і переважання теоретичного напрямку підготовки в університетах. Стажування вчителів-початківців є втіленням традиційного підходу японських компаній щодо навчання персоналу першого року призначення на робочому місці. Японські вчителі відразу після працевлаштування мають справу з численними обов'язками, які вимагають багато часу після уроків і додають навантаження до напруженого графіка викладача. На користь запровадження програми свідчить також можливість пристосувати підготовку до місцевих освітніх проблем і умов школи, орієнтувати навчання на потреби конкретних вчителів-початківців. У результаті проведеного дослідження було виявлено, що одним з основних факторів на користь визнання програми на законодавчому рівні були підтримка професійного розвитку та сприяння професійній і соціальній адаптації новопризначених вчителів.

У другому розділі – **„Досвід упровадження програми адаптації вчителів-початківців до професійної діяльності в Японії”** – розкрито мету і завдання стажування новопризначених вчителів, висвітлено зміст, методи та форми впровадження програми, досліджено практику наставництва, розроблено перспективні напрями щодо застосування позитивного досвіду Японії у професійній адаптації вчителів-початківців України.

На основі аналізу наукових праць Е. Бріттона, Ш. Фейман-Немзер, Г. Вонга, Р. Інгерсола, Т. Генсера, Б. Фрихс, Н. Сімахара, А. Сакаї та ін. розглянуто поняття „входження вчителів у професію” і встановлено, що різноманітність трактування даного терміну зумовлена тим, що існуючі програми мають різні цілі та завдання, а, отже, відповідне призначення, яке і впливає на їх визначення.

Установлено, що такі поширені цілі інших програм входження у професію, як запобігання плинності кадрів або оцінка й відсів некомпетентних новачків, не є першочерговими для Японії. Конкурс на посаду вчителя традиційно високий, а професія є однією з найбільш оплачуваних серед державних службовців, що передбачено законом. Талановиту молодь приваблює стабільність фінансового становища й висока повага до вчителів у Японії. З початку заснування сучасної системи освіти в Японії професія вчителя вважалася „священною”, її поважали батьки та громадськість у цілому.

У результаті аналізу й узагальнення нормативно-правових документів і наукових досліджень щодо цілей та завдань програми було встановлено, що після проходження вчителями стажування очікують такі результати: покращення особистих якостей, навичок викладання і здібностей до практичних досліджень; підтримку адаптації та розвиток здатностей до вирішення питань проблемного характеру.

З'ясовано, що практика підтримки вчителів-початківців в Японії визнається як одна з найбільш успішних та ефективних у світі. Про це свідчать численні міжнародні порівняльні дослідження вчених з найкращих практик входження у професію й аналітичні матеріали зарубіжних організацій (Е. Бріттон, Е. Хоу, К. Фултон, Д. Московіц і М. Стефенс, Г. Вонг, Л. Пейн, С. Стерн; Національний науковий фонд

(NSF), Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD), Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (APEC)). Критеріями оцінки успішності програми є рівень підтримки початківців і збереження кадрів. Як результат, підтримку адаптації вчителів у Японії вважають показовою практикою, гідною подальших досліджень.

Виявлено, що в Японії існує поширена *практика підтримки вчителів до офіційного працевлаштування*, яка включає проведення зборів-інструктажу, конференцій; обов'язкову частину і факультативну частину курсу лекцій, надання можливості електронного навчання тощо. Зроблено висновок, що практика стажування до офіційного працевлаштування має позитивний результат, оскільки проходження такої підготовки, без необхідності поєднання зі своїми професійними обов'язками, допомагає зменшити напруження на початку педагогічної діяльності, підготуватись до праці в ролі вчителя, ознайомитись зі шкільною діяльністю, отримати різноманітний досвід виконання шкільних обов'язків, познайомитись з колегами.

Міністерство освіти Японії розподіляє *зміст* програми на сім широких категорій: основні знання, керівництво класом, керівництво предметом, моральне виховання, особливі види діяльності, інтегровані заняття, керівництво учнями та професійна орієнтація. *Методами впровадження* програми входження вчителів у професію визначено шкільну і позашкільну програму підготовки. Остання також містить виїзні семінари і навчальні круїзи.

Шкільна частина програми має значну кількість навчальних днів і вважається найбільш важливою та ефективною, оскільки вона є наближеною до практичної діяльності вчителя. Установлено, що підготовка вчителів-початківців проходить у таких *формах*: відвідування вчителями-наставниками занять початківців, відвідування відкритих занять досвідчених учителів, спільне проведення уроків (team-teaching), проведення відкритих уроків та консультацій з учителями-наставниками й іншими вчителями. Консультації передбачають підтримку в складанні навчального плану, детальне обговорення плану уроку, методики проведення, вибору навчальних матеріалів, оцінювання учнів, керівництва та взаємодії з учнями, стратегій вирішення питань проблемного характеру, успіхів та невдач під час занять. Організуються також відвідування інших шкіл та освітніх установ. Неофіційною частиною програми та характерною рисою шкільної політики є можливість отримати поради від інших колег-учителів. Неформальна допомога узгоджується з традиційним кліматом підтримки, який існує у будь-якому типі організації в японському суспільстві, де саме старші члени групи відповідають за успішну адаптацію молодих учасників.

Як чинники, які додатково впливають на успішність проведення шкільної частини програми, виокремлено збалансованість розподілу вчителів-початківців і зменшення педагогічного навантаження (75 % від звичайного), неформальну підтримку та навчання, залучення спеціалістів пенсійного віку.

Позашкільна частина програми відбувається під керівництвом муніципальних або префектурних центрів INSET. Мета цієї частини програми – посилити шкільну частину навчання завдяки взаємодії з викладачами, які мають досвід в інших школах, що підвищує розуміння різних поглядів на освіту і викладання. Неформальне спілкування вчителів-початківців під час позашкільної частини програми вважають ефективним методом психологічної адаптації.

Позашкільна програма тренування включає освітню підготовку (лекції, практику викладання і керівництва, групові дискусії) і навчальні поїздки. План навчання визначається Радою освіти, а навчання може проходити в освітніх центрах або розподілятися між різноманітними регіональними та місцевими офісами. Лекції зосереджують увагу на темах, безпосередньо пов'язаних із ситуаціями, що виникають у школі: методи викладання, підготовка навчального матеріалу, робота з учнями, які пропускають заняття, виконання різноманітних адміністративних обов'язків та спілкування з батьками учнів. Лекції супроводжуються подальшими дискусіями, під час яких учителі обговорюють власний досвід та обмінюються ідеями. Поза межами освітніх центрів вчителі-початківці відвідують різні типи шкіл, освітні центри для дітей, будинки соціального забезпечення та приватні підприємства. Останнім часом позашкільна програма була доповнена участю в роботі волонтерських громадських організацій.

Серед особливостей позашкільної частини стажування визначено обов'язкове виконання науково-дослідних проєктів (портфоліо), які є актуальними для вчителя-початківця, оскільки пов'язані з повсякденною шкільною практикою.

Дослідивши архетипну природу наставництва і вплив традиційної культури викладання на відносини наставників і вчителів-початківців у Японії, зроблено висновок, що наставництво в Японії має не тільки історичне коріння, але є природньою формою відносин у сучасному суспільстві. Термін „сенсей”, який широко використовується в Японії, означає не тільки вчителя, який має необхідні знання і навички, а у широкому сенсі – старшу людину, яка більш досвідчена та має високі моральні й етичні якості. Стосунки „семпай–кохай” (старший–молодший), які є звичайними зі шкільного періоду і передбачають дружній зв'язок між особами, стають підґрунтям до сприйняття початківцями наставництва як однієї з форм відносин, що органічно з'являється на початку трудової діяльності. Встановлено, що сенсей, семпай і оябун є прототипами наставника.

Схильність японців до належності до групи також має вплив на природу педагогічного наставництва. Орієнтація на сприйняття себе як члена групи відображена в японській системі виховання і практики початкової освіти, яка розроблена таким чином, щоб сприяти вихованню почуття взаємного обов'язку серед членів групи. Наголошується, що можливість мати наставника, до якого можна звернутися за порадою, сприяє соціальній, психологічній і професійній адаптації на першому етапі після працевлаштування.

У результаті проведення міждисциплінарного дослідження було виявлено, що одним із ключових чинників у міжособистісних відносинах „наставник–початківець” є суто японський принцип „уті–сото”. Зроблено висновок, що на успішність шкільної частини стажування суттєво впливає ставлення ментора і його сприйняття вчителя-початківця як члена своєї групи „уті” або як стороннього із групи „сото”.

Узагальнення теоретико-методичних розробок японських науковців, аналіз офіційних документів МЕХТ і змісту програм педагогічної підготовки вчителів-початківців Рад з питань освіти у 47 префектурах та містах спеціального призначення дозволили виокремити ключові особливості практики підтримки професійної адаптації вчителів-початківців, які знайшли відображення у висновках даного дослідження.

На підставі аналізу прогресивного досвіду Японії з проблеми професійної адаптації було розроблено перспективні напрями щодо вдосконалення існуючої практики підтримки молодих учителів і систематизації інституту педагогічного наставництва в Україні, зокрема такі: підвищення соціального статусу вчителя і престижу педагогічної професії (зміна державної політики щодо статусу вчителя, покращення системи оплати праці, комплекс засобів у сфері соціальної захищеності, формування позитивного іміджу вчителя у ЗМІ, покращення умов роботи); вибудовування системи фільтрів і підтримки (шкільна інтернатура або випробувальний рік, незалежні кваліфікаційні іспити, матеріальні стимули заохочення професійного зростання, соціальні пільги, система профорієнтаційних програм); запровадження системи підтримки вчителів до офіційного працевлаштування (забезпечення необхідною інформацією, використання веб-технологій); формування у вчителів-початківців свідомого бажання підвищувати педагогічну майстерність протягом усієї кар'єри; оптимізація роботи вчителя-початківця і наставника; створення сприятливого психологічного мікроклімату в педагогічному колективі; виконання дослідницького проекту вчителями-початківцями; створення можливостей для взаємодії молодих учителів-однолітків; проведення спільних уроків наставником і підопічним; впровадження дослідження уроків; зменшення педагогічного навантаження наставника і підопічного.

Науковий аналіз досліджуваної проблеми дає підстави зробити такі **висновки**:

1. Визначено сутність понять „професійна адаптація”, „професійна дезадаптація”, „входження вчителів у професію”. Аналіз психолого-педагогічної літератури дав можливість уточнити термінологічний апарат, прийнятий у наукових джерелах з питань професійної освіти Японії. Було виділено окреме поняття „шок при зіткненні з реальністю”, яке дуже поширене у дослідженнях японських учених як один із видів професійної дезадаптації вчителів-початківців.

Огляд стану дослідженості проблеми професійної адаптації засвідчив, що становлення і розвиток теоретичних основ відбувалися під впливом західних концепцій. Японські вчені, враховуючи національну специфіку японського менеджменту, поєднали у своїх дослідженнях зарубіжний досвід і сформовані традиції всебічної підтримки вчителів-початківців. Це дало можливість перевірити і розвинути передові ідеї, створивши ґрунтовну теоретичну базу для запровадження всебічної підтримки професійної адаптації вчителів-початківців на законодавчому рівні.

У результаті аналізу поглядів японських дослідників щодо сприяння початковій адаптації вчителів-початківців та заходів щодо попередження та управління дезадаптацією було виявлено такі чинники: вплив на чинники до працевлаштування (профорієнтація, удосконалення змісту підготовки вчителів, відсів некомпетентних кандидатів), зміна чинників після працевлаштування (ОJT, покращення робочого оточення), зменшення навантаження вчителів-початківців у адаптаційний період, формування у початківців свідомого бажання підвищувати педагогічну майстерність протягом усієї кар'єри.

2. Виявлено та схарактеризовано три основні етапи розвитку системи професійної адаптації вчителів-початківців у Японії:

1) 1872–1945 рр. – етап зародження і становлення системи підготовки на робочому місці (INSET), ініціатива в організації діяльності якої належала місцевим органам

влади. Первісною метою була підготовка некваліфікованих учителів для усунення дезадаптації, причиною якої є некомпетентність педагогічних працівників, а після усунення нестачі кваліфікованих кадрів – покращення якості викладання;

2) 1945–1988 рр. – етап посилення централізації та стандартизації політики щодо програм INSET, коли Міністерство освіти Японії почало відігравати головну роль у сфері підвищення кваліфікації вчителів. Плани Міністерства освіти щодо офіційної програми для вчителів-початківців зіткнулися з відкритим опором з боку Спілки вчителів Японії, що суттєво затримало введення програми на національному рівні;

3) з 1988 р. – до сьогодні. Етап систематизації та інституціоналізації політики проведення INSET. Заснування Міністерством освіти обов'язкової програми стажування для вчителів-початківців із наданням фінансової допомоги та відповідних директив щодо її проведення.

3. Проаналізовано особливості підготовки, сертифікації, працевлаштування і роботи вчителів в Японії та з'ясовано передумови впровадження обов'язкової програми адаптації вчителів-початківців. У результаті наукового пошуку встановлено такі передумови: існування історичних традицій корпоративної культури внутрішньо фірмової підготовки в Японії відомої як *shinnin kenshū*; недостатній практичний досвід вчителів-початківців через невеликий період педагогічної практики під час навчання у ЗВО; бажання Міністерства освіти посилити свій вплив на якість вчителів і рівень викладання у школах; збіг програми за часом із випробувальним річним терміном; напруженість графіку японського вчителя і складність сучасних освітніх проблем; підтримка професійного розвитку та сприяння професійній і соціальній адаптації вчителів-початківців; надання можливості пристосувати підготовку до місцевих потреб і потреб конкретного вчителя.

4. Розкрито зміст програми входження вчителів-початківців у професію і проаналізовано практичний досвід з професійної адаптації вчителів-початківців у Японії. Запропоновано більш розгорнуте визначення стажування вчителів-початківців: програма входження вчителів у професію в Японії – це перший етап системи підвищення кваліфікації, який передбачає комплекс шкільних та позашкільних заходів, спрямованих на забезпечення всебічної підтримки новопризначених учителів під час виконання професійних обов'язків з метою покращення практичних навичок, глибокого усвідомлення свого професійного покликання та сприяння професійній, соціальній та психологічній адаптації.

Серед особливостей програми входження вчителів-початківців у професію в Японії було визначено нормативно-правове забезпечення; цільове фінансування; стандартизація програм входження в професію вчителів-початківців на рівні Міністерства освіти; організація і здійснення програми стажування на рівні країни, префектури, муніципалітету, школи і суб'єктів; варіативність видів, змісту, методів і форм; доступність; використання інформаційних технологій; відповідність програм місцевим потребам, потребам учителів-початківців і навчальних закладів; спрямованість на вдосконалення практичних навичок, розширення кругозору і сприяння розвитку наукових здібностей учителів; інтегрованість досліджень початківців у практичну педагогічну діяльність; багаторівневий моніторинг ефективності; підзвітність; підготовка наставників, зменшення педагогічного навантаження учасників програми; запобігання виснаженню ресурсів школи;

залучення позаштатних викладачів (учителів-змінників, позаштатних лекторів).

Враховуючи виявлені історичні етапи розвитку системи професійної адаптації, у результаті системного аналізу сучасної практики входження вчителів початківців у професію в Японії встановлено, що ключові компоненти програми тісно пов'язані зі сформованою традиційною культурою викладання, а модернізація системи підготовки на робочому місці відбувалася зі збереженням кращих надбань минулого (проведення дослідження уроку, відкритість викладацької діяльності, історичні традиції наставництва, принцип рівності серед учителів, почуття взаємного обов'язку у викладацькому колективі).

5. Проаналізовано і узагальнено позитивний досвід з впровадження програми входження вчителів-початківців у професію в Японії. Розроблено перспективні напрями щодо можливості творчого використання ідей підтримки професійної адаптації молодих учителів в умовах України, які полягають у таких кроках: 1) підвищення соціального статусу вчителя і престижу педагогічної професії; 2) запровадження системи підтримки вчителів до офіційного працевлаштування; 3) оптимізація навчально-методичної та соціально-психологічної роботи вчителя-наставника з вчителями-початківцями; 4) створення сприятливого психологічного мікроклімату в педагогічному колективі; 5) надання можливостей для взаємодії вчителів-початківців; 6) виконання дослідницького проекту (портфолію); 7) проведення спільних уроків наставником і підопічним; 8) впровадження дослідження уроків; 9) зменшення педагогічного навантаження наставника і початківця.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Вважаємо, що перспективними напрями подальших наукових досліджень є розробка шляхів модернізації нормативно-правового регулювання та стандартів підтримки професійної адаптації вчителів-початківців в Україні; аналіз системи підвищення кваліфікації в Японії як такої, що забезпечує неперервність процесу вдосконалення професійної майстерності вчителів; вивчення досвіду з реадaptaції японських вчителів після переведення до іншої школи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України, зокрема, включених до міжнародних наукометричних баз:

1. Лученко О. О. Останні тенденції й події в урядовій політиці з питання освіти в Японії. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2014. Вип. 36 (89). С. 272-279.

2. Лученко О. О. Сучасні вимоги до якості результату навчання та відповідні зміни в системі освіти Японії. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2014. Вип. 38 (91). С. 229-235.

3. Лученко О. О. Сучасні тенденції розвитку системи професійної підготовки вчителів у Японії. *Наукові записки кафедри педагогіки*: зб. наук. праць ХНУ імені В. Н. Каразіна. Харків: друкарня № 18 ПЗ, 2015. Вип. XXXVIII. С. 162-173.

4. Лученко О. О. Теоретичні питання професійної адаптації у психолого-педагогічній думці Японії. *Новий Колегіум. Науковий інформаційний журнал*. Харків: ПФ „Колегіум”, 2015. № 4 (82). С. 96-101.

5. Лученко О. О. Дезадаптація вчителів-початківців як психолого-педагогічна проблема професійної освіти в Японії. *Педагогіка та психологія*: зб. наук. праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків: Смуґаста типографія, 2015. Вип. 50. С. 231-241. (*Index Copernicus*).

6. Лученко О. О. Передумови запровадження програми входження вчителів у професію в Японії. *Педагогіка та психологія*: зб. наук. праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків: Видавець Рожко С. Г. Смуґаста типографія, 2016. Вип. 55. С. 254-265. (*Index Copernicus*).

7. Лученко О. О., Огнівенко З. Г. Українсько-японські відносини в галузі освіти і науки. *Наукові записки кафедри педагогіки*: зб. наук. праць ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Харків: ФОП В. В. Петров. 2017. Вип. 41. С. 117-125.

8. Лученко О. О. Стосунки наставника і вчителя-початківця в японському контексті. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*: зб. наук. праць. Слов'янськ: ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет”, 2018. Вип. 7. С. 230-240.

Статті у зарубіжних наукових виданнях:

9. Лученко О. О. Становлення і розвиток системи професійної адаптації вчителів-початківців як частини підготовки на робочому місці в Японії. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology*. Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe. Budapest, 2015. Issue 69. P. 42-45. (*Index Copernicus*).

10. Лученко О., Калашник Н., Левченко Я., Доронина О., Кучерова О. Образование как агент ресоциализации пожилых людей. *Society. Intergation. Education*. Proceedings of the international scientific conference (Rezekne, May 25th-26th). Rezekne: Rezekne academy of technology, 2018. Vol. V. С. 100-112. (*ISI Web of Science*).

Тези у матеріалах науково-практичних конференцій:

11. Лученко О. А. Поддержка адаптации начинающих преподавателей в Японии. *Сучасна освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика*: матеріали наук.-прак. конференції (м. Харків, 22 листопада 2012 р.). Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2012. С. 72-74.

12. Лученко О. О. Останні тенденції й події в урядовій політиці з питання освіти в Японії. *Методологія сучасних наукових досліджень*: матеріали X наук.-прак. конференції молодих учених (м. Харків, 24-25 жовтня 2013 р.). Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2013. С. 64-66.

13. Лученко О. О. Методи впровадження програми входження вчителів-початківців у професію в Японії *Методологія сучасних наукових досліджень*: матеріали XI наук.-прак. конференції молодих учених (м. Харків, 11-12 листопада 2014 р.). Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2014. С. 29-31.

14. Лученко О. О. Цілі програми входження вчителів-початківців у професію в Японії. *Методологія сучасних наукових досліджень*: матеріали XIII міжнародної наук.-прак. конференції (м. Харків, 10-11 листопада 2016 р.). Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. С. 73-76.

15. Лученко О. О. Зміст програми входження вчителів-початківців у професію в Японії. *Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у XXI столітті*:

збірник наук. робіт учасників міжнародної наук.-прак. конференції (м. Одеса, 17-18 березня 2017 р.). Одеса: ГО „Південна фундація педагогіки”, 2017. С. 22-26.

16. Лученко О. О. „Дослідження уроку” як метод розвитку педагогічної майстерності вчителів-початківців у Японії. *Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі*: збірник тез наук. робіт учасників міжнародної наук.-прак. конференції (м. Київ, 6-7 квітня 2018 р.). Київ: ГО „Київська наукова організація педагогіки та психології”, 2018. Ч. 2. С. 74-50.

АНОТАЦІЇ

Лученко О. О. Професійна адаптація вчителів-початківців до роботи в школах Японії. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний вищий навчальний заклад „Донбаський державний педагогічний університет”. – Слов’янськ, 2018.

Дисертація є теоретичним дослідженням проблеми професійної адаптації вчителів-початківців до роботи у школах Японії.

Здійснено цілісний аналіз становлення і розвитку системи підготовки вчителів на робочому місці; досліджено походження сучасних форм підготовки вчителів-початківців; визначено та схарактеризовано етапи розвитку практики підтримки початкової професійної адаптації вчителів у Японії.

Висвітлено сучасні тенденції розвитку політики щодо постачання педагогічних кадрів. Визначено зміст, методи і форми впровадження існуючої програми стажування вчителів-початківців. Досліджено архетипну природу наставництва і культурні особливості формування стосунків наставника і підопічного під впливом традиційної культури викладання; виявлено вплив соціокультурного принципу „уті-сото” на природу педагогічного наставництва. Окреслено обов’язки і функції вчителя-керівника в Японії.

Висвітлено перспективні напрями творчого використання передових ідей японського досвіду в професійній адаптації вчителів-початківців України.

Ключові слова: професійна адаптація, дезадаптація, шок при зіткненні з реальністю, вчителі-початківці, Японія, етапи, підготовка вчителів на робочому місці, програма входження вчителів у професію, наставництво, впровадження прогресивного японського досвіду.

Лученко О. А. Профессиональная адаптация начинающих учителей к работе в школах Японии. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Государственное высшее учебное заведение „Донбасский государственный педагогический университет”. – Славянск, 2018.

Диссертация является теоретическим исследованием проблемы профессиональной адаптации начинающих учителей к работе в школах Японии.

Осуществлен целостный анализ становления и развития системы подготовки учителей на рабочем месте; исследовано происхождение современных форм

подготовки начинающих учителей; определены и охарактеризованы этапы развития практики поддержки начальной профессиональной адаптации учителей в Японии. Освещены современные тенденции развития политики снабжения педагогических кадров.

Определено содержание, методы и формы внедрения существующей программы стажировки начинающих учителей. Исследована архетипная природа наставничества и культурные особенности формирования отношений наставника и подопечного под влиянием традиционной культуры преподавания; выявлено влияние социокультурного принципа „ути-сото” на природу педагогического наставничества. Обозначены обязанности и функции руководящего учителя в Японии.

Освещены перспективные направления творческого использования передовых идей японского опыта в профессиональной адаптации начинающих учителей Украины.

Ключевые слова: профессиональная адаптация, дезадаптация, шок при столкновении с реальностью, начинающие учителя, Япония, этапы, подготовка учителей на рабочем месте, программа вхождения учителей в профессию, наставничество, внедрение прогрессивного японского опыта.

Luchenko O. O. Professional adaptation of novice teachers to school work in Japan.
– Manuscript.

Thesis for the degree of the Candidate of Pedagogical Science, speciality 13.00.04 – Theory and Methods of Vocational Training. – State Higher Educational Establishment „Donbas State Pedagogical University”. – Sloviansk, 2018.

The thesis is a theoretical research on the problem of professional adaptation of novice teachers to school work in Japan.

The Ph.D. thesis analyzes the diversity of scientific definitions of the notions “professional adaptation”, “disadaptation”, “reality shock” in connection with novice teachers, which are common in psychological and pedagogical literary sources.

Factors of initial adaptation and key dimensions of work that are crucial for professional satisfaction and contribute to adaptation were investigated. It was found out that the theoretical basis of professional adaptation in Japan has been formed under the influence of western scientific ideas. Taking into account traditional educational management, Japanese researchers have verified and developed these innovative ideas in their works. They created the sufficient theoretical basis which stimulated the implementation of support system of new teachers’ adaptation to work at the legislative level.

The types and causes of maladjustment of novice teachers were investigated. The analysis of the factors that can be improved in order to prevent initial disadaptation was done. They are as follows: influencing the factors before employment (vocational guidance, the improvement of teacher training content, screening of incompetent candidates), changing factors after work placement (OJT, improvement of the work environment), reducing teaching workload of newly-appointed teachers, strengthening the conscious desire to develop professional skills throughout the career.

The Ph.D. thesis studies the establishment and development of novice teachers’ professional adaptation system in Japan. On the basis of historical analysis of in-service teacher education and training it was concluded that novice teachers’ initial professional adaptation has been carried out as its part since the very beginning of introduction of the new

education system in 1872. It was found that from the Meiji era in order to eliminate professional incompetence and quality improvement of teachers a number of initial forms of novice teachers' modern training practices were applied. They include lectures, workshops, teacher study meeting, observation of an experienced teacher's lesson (model lesson), consultations, mock teaching, lesson study, criticism lesson. As a result of the historical analysis the division into periods of the main stages of the development of novice teachers' professional adaptation system in Japan was suggested.

Having analyzed the peculiarities of teacher training, certification, employment and work, the prerequisites for the introduction of the teacher induction program in Japan were defined. Among the revealed prerequisites are traditional culture of in-service training, short periods of practice teaching, theory-based teacher training programs, the necessity to adjust to new social environment and other circumstances, the need for developing a sense of mission in teaching, changing parents' requirements for schools and increasing responsibility of teachers; the desire of MEXT to increase the influence on the quality of teachers; support for professional development and professional and social adjustment of novice teachers.

It was determined that Japan has a vast experience of effective support for novice teachers. The legislative base was analyzed and characteristics (aims, the content, methods and forms) of teacher induction program implementation were revealed. It was discovered that in-school component is considered to be the most important aspect of the induction program. The formal assistance is supplemented with traditional informal support of the other teachers in school to ensure that novice teachers adapt successfully.

Mentors play the most prominent role in the socio-psychological and professional adaptation of newly appointed teachers. The success of the in-school part of the internship depends heavily on the personal relationships of mentors and novice teachers. The Ph.D. thesis emphasized the uniqueness of the formation of relations between a mentor and a novice teacher under the influence of a complex cultural phenomenon "uchi-soto".

The peculiarities of the program were defined: regulatory framework, targeted financing, standardization on the level of MEXT, organization and implementation on the national, prefectural, municipal, school and personal level; variation of components, content, methods and forms; availability, usage of IT, correspondence to local needs, needs of beginners and schools; broadening of new teachers' mind, assistance in development of scientific abilities, integration of research into practice, multilevel performance monitoring, accountability, mentor training, involvement of supplemental instructors and part-time lecturers.

Having analyzed Japan's teacher induction practice, practical recommendations for applying the Japan's positive experience in the system of postgraduate education in Ukraine were suggested with regard to historical, cultural and social background factors of both education systems. The recommendations are as follows: enhancement of teachers' social status and prestige of the pedagogical profession, introduction of support system before the appointment, optimization of novice teachers and mentors' work, team-teaching (beginners and mentors), creation of favorable psychological microclimate in pedagogical collective, creation of opportunities for peer interaction, conduction of research projects by beginning teachers, introduction of lesson study, reducing mentor's and new teacher's teaching load.

Key words: professional adaptation, disadaptation, reality shock, novice teachers, Japan, stages, in-service teacher education and training, teacher induction program, mentoring, implementation of progressive Japanese experience.

Підписано до друку 01.11.2018. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 100 пр. Зам. № б/н.
Надруковано СПД ФО Степанов В. В., м. Харків, вул. Ак. Павлова, 311
Свідоцтво про державну реєстрацію В00 № 941249 від 28.01.2003 р.

